

Pojmovne borbe za demokraciju

ANA MATAN¹

Demokracija je pobijedila u tri svjetska rata.² No, svaki je korak u tom pobjedničkom pohodu bio praćen sporenjima oko toga što ona zapravo jest. Shvaćanja i definicije demokracije toliko su različiti da je ponekad upitno postoji li išta, osim samog imena, što ih povezuje. A ime, nakon duge ozloglašenosti – od antike do sredine 19. stoljeća, postalo je simbolom za dobar politički poredak, dapače, za jedini dobar politički poredak. Još uvijek pod dojmom pobjede demokracije u Hladnom ratu i njezinim naizgled nezaustavljivim širenjem, rijetko će tko od demokratskih teoretičara i komentatora spomenuti da je isti ushit pobjedom demokracije, zapravo, vladao i neposredno nakon Prvog i Drugoga svjetskog rata³. Tijekom cijeloga "kratkog" 20. stoljeća oduševljavanje demokracijom praćeno nesuglasjem oko njezina definiranja zbunjivalo je i uglavnom ljutilo demokratske teoretičare. Oni bi se, zatim, nakon konstatacije da vlada "nerazumijevanje" onoga što demokracija jest, uglavnom odmah bacili na posao kako bi je što preciznije odredili. Tako je legendarni pravni teoretičar Hans Kelsen, neposredno nakon Prvog svjetskog rata, započeo svoj spis *O biti i vrijednosti demokracije* ovim riječima:

Zahvaljujući građanskim revolucijama 1789. i 1848. godine, demokratski je ideal postao gotovo samorazumljivim za

¹ Ana Matan, docentica Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

² Ovu frazu o demokraciji pobjednici preuzimam dijelom iz uvodnog ulomka hvaljene rasprave *Democracy and Illusion* (1973) britanskoga političkoga teoretičara Johna Plamentza.

³ U ovom je zborniku i Peter Graf Kielmansegg podsjetio na prividni konsenzus oko demokracije nakon Drugoga svjetskog rata.

političko mišljenje. ... Demokracija je krilatica koja gotovo bez iznimke vlada duhovima 19. i 20. stoljeća. No baš stoga ona, kao svaka krilatica, gubi svoj jasan smisao. Budući da se – pod pritiskom političke mode – smatra kako se njome mora služiti za sve moguće svrhe i u svim mogućim prigodama, taj najzlorabljeniji od svih političkih pojmova poprima najrazličitija, često i međusobno vrlo proturječna značenja, ukoliko ga već uobičajena nemisaonost vulgarno-političke jezične prakse ne srozava na konvencionalnu frazu kojom se više i ne misli ni na kakav određeni smisao (Kelsen, 2012/1920: 7).

No, niti nakon pobjede demokracije u Drugome svjetskom ratu, situacija s njezinim određenjem ne čini se boljom. Tako će demokratski teoretičar i politolog talijanskog podrijetla Giovanni Sartori, pišući pedesetih i opet sedamdesetih⁴ godina prošlog stoljeća (Sartori, 1962, 1978), odlučno inzistirati na tome da živi u doba "demokratske konfuzije". Jedan razlog toj konfuziji, slično kao i za Kelsena, jest taj da svi prihvaćaju demokraciju kao počasni pojam. Zagovornici fašizma i nacizma, te ostalih autoritarnih poredaka u Europi, bili su zadnji koji su izrijekom odbacivali demokraciju. Zagovornici socijalizma i revolucije, zamišljali su ostvarenje bolje i zbiljske "narodne" demokracije, za razliku od "formalne", "buržoasko" demokracije koja se prakticirala "na Zapadu". Pa se tako, ističe Sartori, "danas ... čini da demokracija nema više neprijatelja" (1962: 8).⁵ No, takvo suglasje Sartori smatra vrlo uznemirujućim.

Iako je *ime* demokracija danas tako sveto da se nitko ne usudi reći da je antidemokrat, bilo bi preoptimistično zaključiti da u drugoj polovini dvadesetog stoljeća isti ideal grije dušu cijelog čovječanstva. Manje optimističan promatrač primijetiti će da se nikad prije takva ideološka i terminološka falsifikacija nije izvela tako napadno, lukavo i opsežno. Ako se ista riječ

⁴ Sartori je 1962. na engleskom objavio vlastiti prijevod svoje knjige *Democrazia e definizione* iz 1958. Nakon dva desetljeća, 1978. objavio je i prerađenu verziju u dva sveska pod naslovom *The Theory of Democracy Revisited*.

⁵ Kao dokaz on navodi simpozij UNESCO-a o demokraciji iz 1949. na kojem se tvrdi: "praktični političari i politički teoretičari suglasni su u isticanju demokratskih elemenata u institucijama koje brane i u teorijama koje zagovaraju" ... "Prihvaćanje demokracije kao najvišeg oblika političke i društvene organizacije je znak temeljnog suglasja o najvišim ciljevima modernih društvenih i političkih institucija" (Sartori, 1962:9).

može koristiti da označuje i daje dignitet praksama koje su toliko međusobno suprotstavljene, očito je riječ demokracija postala još besmislenija negoli se činila Eliotu⁶ (Sartori, 1962:9).

Ni kraj 20. stoljeća, kad se pobjednički pohod demokracije ubrzava i biva sve sjajnijim, ne donosi predah teoretičarima demokracije. Jedan od najeminentnijih, Robert A. Dahl, koji je cijelu karijeru posvetio proučavanju i zagovaranju demokracije, 1989. izražava istu uznemirenost kao i prethodni autori.

Danas, ideja demokracije je univerzalno popularna. ... Može vam se činiti izopačenim što ova globalna ekspanzija prihvaćanja demokratske ideje bez presedana u povijesti nije do kraja dobrodošla jednom zagovorniku demokracije. Ipak, pojam koji može značiti bilo što, obično ne znači ništa. A to se dogodilo i s demokracijom, koja danas nije pojam sa specifičnim i ograničenim značenjem, nego neodređeno prihvaćanje popularne ideje (Dahl, 1989: 2).

Još bih tom nizu autora koji dolaze iz različitih zemalja i pripadaju različitim naraštajima dodala još jednoga, britanskog političkog teoretičara, Johna Dunna koji se posljednjih dvadeset godina gotovo isključivo bavi demokracijom. "Danas smo svi demokrati", započinje Dunn jednu svoju raspravu iz 1979, ali ubrzo se pita: što jest demokracija? I njegov je odgovor, kao i onaj ostalih, poprilično pesimističan. Demokratska je teorija, tvrdi on, postala "himna modernog svijeta" ... "verbalni medij hipokrizije" ... "klanjanje poroka vrlini". "Dakle, demokracija je vrlo poželjna oznaka kojoj su sklone vrlo heterogene skupine država kad se javno predstavljaju. Bilo bi naivno smatrati da se time daje i koristan prikaz nekog činjeničnog stanja" (Dunn, 1979:1, 13-14).

Premda bi bilo nepromišljeno zanemariti Dahlovo objašnjenje razloga za tu konfuziju oko značenja, koje se oslanja na dugu povijest demokracije i njezine različite izvore i prakse od kojih se neke međusobno nespojive (Dahl, 1989:2), ono ipak nije dovoljno. Činjenica da je povijest demokracije bogata različitim teorijama i praksama, ne objašnjava oštre pojmovne, pa i političke borbe, kakve su se u 20. stoljeću nesumnjivo vodile oko

⁶ Sartori citira T. S. Eliota iz 1939: "Kada se pojam toliko općeprihvaćeno uzdiže, kao što je to danas slučaj s demokracijom, počinjem se pitati znači li ona išta, ako može značiti toliko mnogo stvari?" (Sartori, 1962:19)

određenja demokracije. U onome što slijedi, polazim od pretpostavke da veza između opće poželjnosti demokracije i njezina neodređenog značenja koja muči demokratske teoretičare 20. stoljeća nije slučajna nego vrlo tipična za sve "bitno prijeporne pojmove", kako ih sredinom prošlog stoljeća nazvao i opisao škotski filozof W. E. Gallie (1964). Nadalje, nakon što prikazem Gallievu argumentaciju primijenjenu na pojam demokracije, nastojat ću je obogatiti analizom konteksta u kojem se sukob oko pojma demokracija najoštrije pojavljuje, a to su po mojem sudu razdoblja neposredno nakon Prvog i Drugoga svjetskog rata. Posebno ću potom analizirati pojavu, a onda i razloge uspona jedne sasvim određene teorije demokracije poznatu pod imenima "realistična", "minimalistička", "elitistička", "pluralistička" ili pak empirijska teorija, povezanu s imenima Josepha Schumpetera, spomenutog R. A. Dahla, i nizom drugih teoretičara, te njezine *de facto* pobjede u Hladnom ratu. Smatram da su, uz druge kontekstualne uvjete, hladnoratovska sporenja bitno utjecala na sadržaj i definiciju spomenutih teorija demokracije. Na kraju, naznačit ću što bi takva "pobjeda" praćena izostankom sporenja oko pojma, znači za budućnost demokracije shvaćene kao prijeporan, a time i "ofenzivno defanzivan", odnosno borbeni pojam.

I.

Polazim, dakle, od pretpostavke da jedan dio političkih pojmova nema fiksno značenje. Da je, osobito za pojmove koje su dugo s nama, poput demokracije, na djelu više ili manje konstantno definiranje i redefiniranje te da je taj pojam usto i predmetom političkih sporenja. Specifičnost tih pojmova, po Gallieu, prepoznaje se u njihovih sedam obilježja.

1. Prijeporni pojam implicira vrijednost ili postignuće tako da je korištenje pojma istodobno i pohvala.

2. Ta je vrijednost/postignuće kompleksna, kao što vrijednosti najčešće i jesu.

3. Objašnjenje njegove vrijednosti povezano je s doprinosom njegovih sastavnih (ali povezanih) dijelova s cjelinom – to ne isključuje da isti sastavni dijelovi budu drukčije povezani u cjelinu i da time tvore drugo objašnjenje.

4. Vrijednost ili postignuće je otvoreno, odnosno primjenjivo na nove okolnosti.

5. Svi koji koriste pojam svjesni su da postoje i druge, suprotstavljene interpretacije prijepornog pojma, ali ustraju u svojoj interpretaciju nasuprot drugima. Korištenje je prijepornog pojma dakle nužno "agresivno i defanzivno". Ipak, oni koji ga koriste mogu prepoznati da se i u interpretacijama s kojima se ne slažu koriste kriteriji koji se mogu prihvatiti kao relevantni⁷.

6. Različita se značenja pozivaju, kako Gallie kaže na jedan "egzemplar" čiji se autoritet priznaje.

7. Za prijeporne pojmove plauzibilno je pretpostaviti da sporenja održavaju i razvijaju vrijednosti "egzemplara" (Gallie, 1964: 171-172, 180).

Smatram da je Gallieov prijedlog dobar, no ne i dostatan način da se pristupi problemu neodređenosti značenja demokracije koje proganja demokratske teoretičare.⁸ Naime, posve je izvjesno da je demokracija, osim toga što se koristi za opis političkih poredaka, i borbeni poklič. Ona u tom smislu u potpunosti ispunjava Gallievo obilježje da se bitno prijeporni pojmovi koriste ofenzivno i defenzivno. Ali, također mi se čini smislenim

⁷ Dobar, i za ovu temu važan primjer mogla bi biti knjiga J. L. Talmona, *The Origins of Totalitarian Democracy* u kojoj autor razlikuje liberalnu i totalitarnu demokraciju. Ova potonja, iako u krajnjim posljedicama dovodi do negacije vrijednosti od kojih polazi, ipak je "dijete" prosvjetiteljstva kao i liberalna demokracija. "Totalitarna demokracija", piše Talmon u zaključku, "evoluirala je ... u obrasce prinude i centralizacije ne zato što je odbacivala vrijednosti liberalnog individualizma 18. stoljeća, nego zato što se prema njima odnosila perfekcionistački" (Talmon, 1960: 249). Posavec je također insistirao na razlikovanju shvaćanja demokracije u svom radu *Demokratska ustavna država i totalitarna demokracija* (Posavec, 1989).

⁸ Gallieov prijedlog je srodan analitičkoj tradiciji u političkoj filozofiji, onoj tradiciji koja je počela izlaziti iz mode šezdesetih godina prošlog stoljeća, upravo u vrijeme kad je Gallieva analiza objavljena. U tom smislu, dakle, kao bliska tradiciji pojmovne analize, ona je neprijatelj broj jedan konkurentskoj školi (tzv. *Cambridge School*) proučavanja političke misli, onoj koja odbacuje postojanje, ili barem korisnost pretpostavke da postoje "vječni problemi" i "ključni pojmovi" političke teorije, te da je zadaća političkog teoretičara da te pojmove i probleme rasvijetli i prouči što su svi veliki mislioci imali reći o njima. No, tvrde kritičari pojmovne analize, politički pojmovi poprimaju značenje tek u kontekstu u kojem su nastali i u kojem se koriste, u otkrivenim namjerama onoga što je autor htio svojim djelima postići, a to je uvijek kontekstualno ograničeno na "autorovo vrijeme" i na probleme tog vremena, a ne našega (Skinner, 2002). Začetnik *Cambridge School*, John A. Pocock je inzistirao ne samo na autorovim namjerama, nego i na posljedice koje njegovi "verbalni činovi" proizvode u povijesnom trenutku njihova izricanja, a ovi potonji mogu svakako biti različiti od onoga što je autor htio ili mislio postići (Pocock, 1989). Iako se, dakle, radi o dva suprotstavljena pristupa proučavanju političke misli, smatram opravdanim da ih se u slučaju proučavanja mijene u razumijevanju i zagovaranju demokracije kombinira.

pretpostaviti da je njezino značenje umnogome određeno ne samo argumentima koje pobornici različitih razumijevanja koriste kako bi pridobili što više pristaša na svoju stranu, nego i kontekstom u kojem se ti argumenti izriču, identitetom onih kojima su namijenjeni i političkim ciljevima koje se želi time postići.

Gallie u osnovi tvrdi da standardna i dominantna uporaba pojma postaje ona koja u jednom trenutku zadobije najviše pristaša kao rezultat uvjerljivosti argumenata onih koji tu uporabu zagovaraju. Kako bi pojašnio svoju tezu, on koristi analogiju sa sportskom igrom *skittles*⁹ (Gallie, 1964: 173-180), ali ja ću se okušati u analogiji s nogometom. U nogometu je, dakako, pobjednik nekog natjecanja onaj koji pobijedi protivnike "zabijanjem" golova. No, u nogometnim se natjecanjima dogodi katkad da prvak postane momčad koja to nije "zaslužila" kvalitetom svoje igre, ili barem neki tako misle. Gallie tako predlaže da zamislimo natjecanje u kojem će se ocjenjivati samo kvaliteta ili stil nečijega sportskog dostignuća, pa bi se tako od zainteresirane publike očekivalo da se opredijele za pobjednika čiju igru najviše cijene. To svakako u prvom redu zahtijeva da zanemarimo, ili da stavimo iza vela neznanja naše lojalnosti određenom nogometnom klubu ili pak nacionalnoj reprezentaciji, a zatim da procijenimo koja momčad igra "najbolji nogomet". Mišljenja će se svakako razlikovati. Neki preferiraju, barem poznavaoći tako tvrde, dotjeranu tehniku, recimo poput Barcelone ili pak španjolske reprezentacije, takozvani "tika-taka" nogomet. Drugi pak daju prednost silovitom napadu s puno trčanja, poput Bayerna iz Münicha, odnosno njemačke reprezentacije. Treći, pak, možda još uvijek cijene, pomalo zastarjeli stil nekadašnje engleske reprezentacije s dugim dodavanjima i prebacivanjima lopte. U opredjeljivanju za jedan stil, odnosno za jednog prvaka, pristaše bi idealno ocjenjivali koja momčad igra "pravi" nogomet, onaj koji na najbolji način utjelovljuje ljepotu i bit te igre. S analogijom, dakako, ne treba pretjerivati, jer vrijednosti lijepog nogometa iako velike, ipak nisu u istoj ravni s moralnim i političkim vrijednostima koje su "u igri" kad odlučujemo o tome koji politički poredak, odnosno koja načela "zaslužuju" pridjev demokratski.

Uvjerljivost argumenata u prilog jednom ili drugom shvaćanju političkog pojma dijelom ovisi, dakako, o povijesnom, političkom i socijalnom kontekstu u kojem se izriču. Ovisi također i o tome kojoj je "publici" argument upućen. No, prije analize međuodnosa konteksta i argumenata

⁹ Iz teksta se može zaključiti da je riječ o nečemu poput kuglanja.

koji su bili presudni za prevladavanje jednoga "minimalističkog" shvaćanja demokracije, posvetit ću se vrlo kratkom prikazu procesa kojim je demokracija uopće postala "prijeporan pojam", odnosno kako je od ozloglašene, ali dosta jasno definiranog pojma postala pojam s enormnom pozitivnom premijom iako manje određen.

II.

Kad je o demokraciji riječ, treba tako podsjetiti da je ona velik dio svog pojmovnog života provela uglavnom kao oznaka za loš i nestabilan politički poredak. Slijedom toga, bila je to i oznaka za nimalo privlačan politički ideal, a u najboljem slučaju za ideal i poredak koji se nikako ne mogu ostvariti izvan malih političkih zajednica (poput onih antičkih gradova država). Pod demokracijom se dugo podrazumijevao specifičan politički poredak Atene (4. – 5. st. p. n. e.). Riječ je dakle o demokraciji kao vladavini većine (ili mnogih) gdje građani izravno sudjeluju u donošenju zakona okupljenih u skupštinu (to se u Ateni zbivalo četrdesetak puta godišnje); u donošenju sudskih presuda putem porota izabраниh ždrijebom s vrlo kratkim mandatima; i u obavljanju većine izvršnih funkcija¹⁰ u tijelima koje se također biraju ždrijebom na vrlo kratak rok bez mogućnosti uzastopnih imenovanja. Taj je poredak najuspješnije ozloglasio, neki bi rekli i najuspješnije opisao, veliki Platon¹¹ i taj je loš glas ostao uz demokraciju do 18. stoljeća. To ne znači da je svako sudjelovanje građana u političkoj vlasti bilo dosljedno odbacivano cijelih 2 000 godina, nego samo to da je odbačen jedan grčki naziv i pripadajući poredak u kojem i zakonodavnu i izvršnu i sudsku vlast provode građani izravno, na način da "uzastopno vladaju i bivaju pod vlasti". Različiti oblici sudjelovanja građana u političkoj vlasti jesu postojali i izvan i nakon Atene, i jesu kroz duga dva stoljeća, s vremena na vrijeme, bili dobrodošli i kao praksa i kao ideali, ali su se oni uglavnom povezivali s riječima republika i republikanizam. U republikama se sudjelovanje "mnogih" u vlasti zbivalo najčešće kroz neki oblik predstavnštva i/ili selekcije¹² (za razliku od ždrijeba ili izravnog sudjelovanja), i

¹⁰ Najvažnija izvršna funkcija, ona "stratega", nije bila dodjeljivana ždrijebom nego na izborima pa je tako najpoznatiji grčki vođa Periklo, uz pomoć vještih saveza i zahvaljujući velikoj popularnosti, bio strateg punih 30 godina, gotovo bez prestanka (Canfora, 2009: 8).

¹¹ Najzabavnije u VI. knjizi *Države*.

¹² Bernard Manin u *Načelima predstavničke vladavine* (1997) podrobno opisuje sustave izbora u talijanskim gradovima i rasprave o "demokraciji" različitih selek-

to samo u nekim institucijama vlasti. Naime, mnoštvo ili narod (u smislu rimskog *plebsa*) počinje se poimati samo kao jedan dio ukupnosti građana, dok drugi dio čine malobrojni, najčešće plemstvo, za koje su onda "rezervirane" druge institucije pa se tako republike povezuju i s idejom "miješane vlasti", iz koje će nastati i ideja diobe vlasti.¹³ Sve je to vjerojatno utjecalo i na "oca Ustava SAD-a" da predstavničku vladavinu koja je bila predviđena Filadelfijskim dokumentom iz 1787. nazove *republikom* te da upravo tu riječ suprotstavi izravnoj vladavini naroda, tzv. "običnoj" ili "čistoj" *demokraciji* koju je smatrao, u skladu s negativnom tradicijom, nestabilnim poretkom s tiranskim potencijalom. Dakle, i otac prve moderne demokracije odbacivao je demokraciju kako ju je on tada shvaćao.

Madisonu usprkos, transformacija pojma i rehabilitacija imena demokracija čini se počinje, ali vrlo stidljivo, s Američkom i Francuskom revolucijom kad tek rijetki, poput Tomasa Painea¹⁴, počinju povezivati demokraciju i predstavništvo¹⁵ i takvu "predstavničku demokraciju" suprotstavljati negativno obojenom pojmu "čiste" ili "obične" demokracije (Hobson, 2008: 460; Dunn, 1979: 13). Time riječ demokracija ponovno počinje zadobivati pozitivan naboj i entuzijazam iz slavnoga Periklova posmrtnoga govora¹⁶.

Proces transformacije značenja demokracije oko koje, opet postupno, počinje gravitirati i niz drugih političkih, pa i nepolitičkih pojmova¹⁷,

cijskih mehanizama. Njegova je teza da se izbori, u bilo kojem obliku povezuju s vladavinom malobrojnih (aristokracija i sl.), dok je s demokratskom vladavinom, odnosno vladavinom mnogih povezan ždrijeb (Manin, 1997: 42-93).

¹³ Republikanske ideje Dahl smatra dijelom "drugog preobražaja" demokracije (nakon njezina pojavljivanja u Ateni) (Dahl, 1989: 24-33). Osnovni opis republikanskih ideja može se naći u Heldovim *Modelima demokracije* (Held: 1996: 36-69).

¹⁴ Usporedi i tekst Hansa Vorländera u ovom zborniku.

¹⁵ Paineov je izraz da se predstavništvo "urezuje", "gravira" u demokraciju.

¹⁶ Dahl (1989: 15-17) je samo jedan od mnogih koji smatraju Perikleov govor (kako ga prenosi Tukidid) opisom demokracije u njezinoj punoj slavi. No, dakako, kao i uvijek, postoje i drukčija tumačenja. Luciano Canfora, talijanski klasični filolog i povjesničar upozorava da se u tom govoru Periklo zapravo distancira od pojma demokracija i/ili ga pokušava modificirati, jer je to izraz koji su uglavnom koristili protivnici demokracije kako bi je diskreditirali. Glavni dio govora Canfora prevodi, odnosno tumači ovako: "Riječ koju koristimo da bi opisali naš politički poredak jest demokracija zato što se u upravljanju ne oslanja na malobrojne, nego na većinu", pa Periklo nastavlja s: "Ipak, u našim privatnim poslovima dajemo svima jednaku težinu, a u svakom slučaju, našim javnim životom caruje sloboda". Na temelju toga Canfora zaključuje da Periklo (ili barem Tukidid) predstavlja demokraciju u suprotnosti sa slobodom. (Canfora, 2009: 7-8).

¹⁷ Hobson upozorava da pojmovi koji se danas općenito vezuju uz demokraciju, poput

kulminira za vrijeme i neposredno nakon Prvoga svjetskog rata. Dakako da i tijekom devetnaestog stoljeća demokracija i kao pojam i ideal ima veliku težinu, osobito u borbama za univerzalno biračko pravo¹⁸, ali je tek za vrijeme Velikog rata "nastala anglo-američka pretpostavka da demokracija nije samo legitimni oblik vladavine nego da ona jedina može osigurati mir, slobodu i ljudsko dostojanstvo" (Stern, 2004: 15). Tu je uvjerenost, gledajući unazad iz perspektive nadolazeće katastrofe 1929. ovako opisao engleski filozof i aktivni laburist A. D. Lindsay: "Patili smo od dogmatskog shvaćanja demokracije, zamišljajući je kao nešto čarobno što ne podliježe uobičajenim zakonima kojima je podvrgnuta ljudska priroda" (cit. u. Stern, 2004: 15).

Pretvaranju demokracije u punokrvni prijeporni, dapače borbeni pojam najviše su, čini se, pridonijeli Oktobarska revolucija¹⁹ i ratna retorika američkog predsjednika Woodrowa Wilsona. Evo kako to opisuje američki povjesničar Hladnog rata John Lewis Gaddis:

Nitko nije razumio važnost trenutka jasnije od tadašnjeg predsjednika Sjedinjenih država, Woodrowa Wilsona. On je znao, kao i Lenjin, kojom snagom ideje pokreću narode: Nije li on uveo SAD u rat u travnju 1917., pozivajući se na svijet koji će biti "siguran za *demokraciju*"? No kako je to Wilson bio zamislio, takav svijet neće istodobno biti siguran i za proletersku revoluciju, a neće biti ni obratno. On se brzo našao u situaciju da vodi dva rata, jedan vojnom silom protiv Carske Njemačke i njezinih saveznika i drugi riječima protiv Boljševika. Wilsonov govor o *Četrnaest točaka* najutjecajniji iskaz *Američke* ideologije u 20. stoljeću, bio je izravan odgovor Lenjinovu ideološkom izazovu. I u tom je trenutku započeo rat idejama – natjecanje među "vizijama" – koji će se protegnuti do kraja Prvoga svjetskog rata, na međuratne godine, i na velik dio Hladnog rata (Gaddis, 2005: 87).

narodne suverenosti, predstavnništva, političkog građanstva i nacionalizma jesu bili središnji za Francusku revoluciju, ali se u to doba nisu nalazili "pod kapom" pojma demokracije (Hobson, 2008: 452).

¹⁸ Golema praznina zjapi na mjestu gdje bi se trebalo puno detaljnije pozabaviti razvojem i mijenama pojma demokracija na Kontinentu (kako bi rekli Englezi). U svoju obranu mogu reći samo to da je moja tema u ovom radu zapravo nastanak i razvoj jedne *de facto* američke teorije demokracije, one "minimalističke" za koju je ipak nešto relevantniji ovaj angloamerički kontekst.

¹⁹ Iako su njezine krajnje posljedice svakako katastrofalne, inicijalni demokratski ili emancipacijski naboj Oktobarske revolucije ističe i Graf Peter Kielmansegg u ovom zborniku.

I uz velika demokratska razočaranja u međuratnom razdoblju, kad su Europom zapravo dominirali autoritarni, fašistički i totalitarni poredci, demokracija je na krilima savezničke pobjede uspjela zadržati svoju "čaroliju". Čini se, međutim, da je time zadržala i pripadajuću pojmovnu neodređenost. A u "ratu riječima" koji je bio veliki sastavni dio Hladnog rata, nije bilo svejedno koja će strana zadobiti "veće pravo" da sebe naziva demokratskom. Već spomenuti Sartori, upozoravajući da dolazi iz zemlje "gdje 40% birača glasa za stranke koje, zapravo, ne žele demokraciju", poprilično će dramatično opisati ulogu u borbi za riječ i određenje demokracije.

Premda dopuštam da se mi ne trebamo svađati *zbog* riječi, svakako se borimo *s pomoću* riječi, i to znači da su riječi bitne za našu raspravu. 'Zauzeti' riječ *demokracija* – dakle riječ koja nosi povoljne emotivne karakteristike – znači osigurati položaj koji ima iznimnu snagu. ...Određenja, dakako, nisu *panaceja*. ...Ono što ja tvrdim jest da u konačnici, život demokracije ovisi, *ceteris paribus*, o popularizaciji *ideje* demokracije ... da jasno razumijevanje što *jest* demokracija glavni je (iako ne i jedini) uvjet za demokratsko ponašanje. Jer krive *ideje* o demokraciji čine da demokracija ode ukrivo" (Sartori, 1962: viii, 5, kurziv, A.M.)

III.

Tako se na početku Hladnog rata pedesetih i šezdesetih godina²⁰, vodila široka rasprava oko određenja demokracije. U središtu te rasprave bilo je shvaćanje koje je u toj (i kasnijoj) raspravi dobilo različita imena: "elitističko", "minimalističko", "realističko", "empirijsko", "revizionističko" i druga. Prvu, a svakako najjasniju i najutjecajniju formulaciju tog određenja dao je austrijski ekonomski i politički teoretičar Joseph Schumpeter. Za njega, a od tada i uglavnom općeprihvaćeno: "demokratska je metoda ono institucionalno rješenje dolaženja do političkih odluka u kojem pojedinci dobivaju ovlast da odlučuju konkurentskom borbom za pridobivanje glasa u narodu" (1981/1942: 342).

²⁰ Pratit ću raspravu u angloameričkim akademskim krugovima, jer poimanje demokracije koje je tema ovog rada, dakle "realistična" teorija demokracije nastala je upravo na američkom tlu.

Središnji pojam u definiciji demokracije tako postaje "konkurentskom borbom". I u tom ću smislu, za potrebe ovog rada, shvaćanja demokracije u kojima je bitna *differentia specifica* demokracije izborna *konkurencija* ili *kompeticija*, zvati *konkurencijskim* shvaćanjima demokracije.²¹ Pod tim ću nazivom podrazumijevati i tzv. pluralističko shvaćanje demokracije, čiji je najznačajniji predstavnik već spominjani Robert A. Dahl, sa svojim ranijim radovima iz pedesetih i šezdesetih godina²². Također smatram da se tim širim pojmom trebaju obuhvatiti i sve inačice tzv. "ekonomske" teorije demokracije.²³ Zapravo, riječ je o definiciji, koju je jedan suvremeni tumač Schumpetera slikovito proglasio "ukodiranom u DNK discipline (političke znanosti)" (Medearis, 2009: 130).

Nama, kojima je konkurencijska teorija demokracije dio politološkoga "genetskog koda" nije posve lako zamisliti da je ona, ne baš tako davno, bila velika novost za akademski svijet. Tako je jedan od ranijih kritičkih tekstova koji raspravlja o konkurencijskom shvaćanju demokracije objavljen pod naslovom *Nova demokracija* (Duncan i Lukes, 1963). U njemu autori tvrde da istraživači koji zagovaraju novi pristup demokraciji zahtijevaju "*potpunu reviziju* demokratske teorije". Nešto kasnije, britanski²⁴ politički teoretičar John Plamenatz napisat će da se dogodilo nešto poput "*revolucije* u načinu na koji politički teoretičari razmišljaju o demokraciji

²¹ Termin koriste i Duncan i Lukes u jednom dijelu opisa tih teorija (Duncan i Lukes, 1963: 168).

²² Razvoj Dahlova shvaćanja demokracije prikazan je u Ravlić, 2000., gdje su kasniji Dahlovi radovi u kojima puno važnije mjesto ima participacija (ne samo izborna, i ona u udrugama nego i u industriji) predstavljeni kao razvoj Dahlovih ideja koje su u naznakama bili oduvijek prisutni. To dakako ne čudi, budući da je Dahl tridesetih godina 20. stoljeća bio član američke Socijalističke stranke u i pisao doktorsku disertaciju o mogućnostima demokratskog socijalizma (Blokland, 2013: 11).

²³ Pionir ekonomskog pristupa demokraciji je Anthony Downs s knjigom *An Economic Theory of Democracy* iz 1957. Downs je istaknuo "Schumpeterovu analizu demokracije kao 'inspiraciju i temelj' svoje teorije, dodajući da su njegov 'dug i zahvalnost' Schumpeteru 'zbilja velike'. (Downs, navedeno u Medearis, 2009: 95). No kasniji interpreti Schumpetera isticali su da njegova "povijesna metoda" i s time povezana objašnjenja individualnog ponašanja ne daju zapravo puno osnove za *racionalističko* poimanje ponašanja izbornih aktera, a osobito ne da je biračko ponašanje izraz *autonomije* (Santoro, 1993; Medearis, 2009: 108-109). No, bez obzira na "pravu" interpretaciju Schumpetera, ovdje nas više zanima *receptija* njegova određenja demokracije, a ne njegova interpretacija.

²⁴ Nije posve nevažno da su britanski politički teoretičari reagirali na "novu" demokratsku teoriju. Kako je već bilo spominjano, "konkurencijska" teorija demokracije razvila se u SAD-u i tamo je zadobila najviše pristaša.

i njoj svojstvenim institucijama, kao i u načinu na koji objašnjavaju funkcioniranje demokratskog sustava ili njegovih dijelova" (1973: 3). Nadalje i sami zagovornici "nove demokracije" ističu radikalni raskid s "klasičnom demokratskom teorijom". To najprije čini sam Schumpeter, a potom i Dahl (1956: 125) koji upozorava "da je u nekim krugovima moderno tvrditi da je sve što se vjerovalo o demokratskoj politici prije Prvoga svjetskog rata, a možda i prije Drugoga svjetskog rata, besmisleno" (iako se Dahl ne slaže s tim u potpunosti).²⁵

U čemu je, onda, bila velika novost? Koplja "starih" i "novih" demokrata najviše su se lomila oko uloge i mjesta građana i građanki u demokraciji i njihova odnosa s demokratskim "vođama", te oko "realizma" odnosno "empirizma" konkurencijske teorije. Rasprava se najčešće vodila u okviru usporedbe s tzv. klasičnom teorijom demokracije za čije predstavnike su se smatrali engleski utilitaristi: Bentham, James i John Stuart Mill, Rousseau, a Dahl je među klasične autore uveo i Madisona. No, za teoretičare "nove" demokracije karakterističan pristup klasičnim autorima jest da ih se usput spomene i da se njihove doprinose i ideje spoje u jednu logičnu i koherentnu skicu koja je onda predmetom "revizije".²⁶ Ta skica onda otprilike izgleda ovako: u demokraciji narod vlada tako da bira svoje predstavnike koji onda u javnoj, informiranoj i dobronamjernoj raspravi, u kojoj aktivno sudjeluju svi građani, formuliraju jedan "zajednički interes" ili "opće dobro" koje se onda pretače u zakonsku regulativu (Schumpeter, 1981: 318).

Sam je Schumpeter najprije odbacio ideju *predstavništva* s argumentom da samo osobe ili "legalni entiteti" mogu imati predstavnike koji će

²⁵ Šok koji je među tradicionalnijim politolozima izazvala "nova" teorija možda najbolje opisuje jedan, možda manje poznati politolog, Arthur Lipow: "Osobna povijesna fusnota može ilustrirati seizmički pomak koji je novi hladnoratovski liberalizam donio. 1951. Imao sam sreću slušati nekoliko predavanja u mom uvodnom kolegiju iz politologije na Berkleyju koje je održao Peter Odegard, predstavnik staromodnoga demokratskog liberalizma koji je još uvijek vjerovao da demokracija zahtijeva participaciju naroda. On je "grmio" protiv 'novih' elitističkih ideja, koje su se izvodile iz Schumpetera i koji su "pomeli" temelje takve vrste liberalizma – liberalizma koji je skoro nestao u represivnoj McCarthyističkoj atmosferi koja je trajala do kraja dekadne – do šezdesetih godina kad je oživljena od strane zagovornika "participativne demokracije" s "Nove ljevice", *revival* koji je ostavio, i u teoriji i u praksi, mnoge želje neispunjenima." (Lipow: 210, n. 15)

²⁶ Dahl tako govori o "madisonovskoj" i "populističkoj" demokraciji na način da ih svode na nekoliko pretpostavki i aksioma te pokazuje koliko su te pretpostavke međusobno sukobljene ili u suglasju. (Dahl, 1965: 4-33; 34-62).

zastupati njihove interese, a da narod nije ni jedno ni drugo²⁷ (Schumpeter, 1981: 315). Zatim je odbacio kao nesuvislu ideju *općeg ili zajedničkog dobra*. Osim uobičajenih primjedbi da različiti ljudi različito shvaćanju što bi bilo opće dobro (320-321), Schumpeter nastavlja s argumentima da ne postoji način koji bi se od trenutačnih, nepromišljenih impulsa i želja "običnih ljudi" došlo do "zajedničkog dobra", "zajedničkog interesa" ili pak "općenite volje"²⁸. Obični ljudi nemaju i nisu u stanju formulirati neki svoj dosljedni interes ili volju, a ako to i jesu, onda je on neki konkretan materijalni interes koji najčešće ide nauštrb zajedničkom dobru (331). Naposljetku, odbacio je ideju *široke javne rasprave* kao načina dolaska do zajedničkog interesa, jer je smatrao da građanin, koji inače posve razumno donosi odluke u vezi svojeg posla i drugih privatnih poduhvata, "pada na nižu razinu duhovnog postignuća čim zađe u područje politike" (333), jer građanin nema ni interes, ni volju, ni znanje, ni informacije (koje, iako dostupne, on/a ih nema interesa doznati) da kompetentno donosi sud o političkim odlukama. Dapače, u politici, građani lako mogu postati posve nerazumnima, a jedan razlog za to je utjecaj grupe ili mase. "Čitatelje novina, slušatelje radija, članove neke stranke, čak ako i nisu fizički okupljeni zajedno, moguće je strahovito brzo pretvoriti u psihološku gomilu i dovesti u stanje mahnitosti, u kojem svaki pokušaj razumnog rasuđivanja samo više raspaljuje animalna raspoloženja" (327). Jedini način na koji građani mogu smisleno "vladati" odnosno sudjelovati u demokratskom procesu jest da na slobodnim, kompetitivnim izborima biraju između ljudi koji će obnašati vlast u strogo određenom vremenskom razdoblju. I to je to – to je demokracija.

²⁷ Raspravljajući o mjestu predstavništva u demokraciji i njihovu međusobnom odnosu, suvremeni autori Vieira i Runciman (2008) smatraju da je Schumpeter neosnovano odbacio ideju predstavništva kao "još jedan izraz koji ljudi koriste kako bi od sebe samih sakrili pravu prirodu demokratskog života, koji nije ništa drugo doli borba za vlast" (58). Njihov je stav da je predstavništvo "dio rješenja, a ne problema demokracije" (58) pa sa žaljenjem primjećuju da je šumpeterijanski zazor prema predstavništvu još uvijek vrlo utjecajan. Oni se pritom pozivaju na suvremenoga demokratskog teoretičara Iana Shapira za koga je predstavništvo "'neizbježno sumnjiv pojam' kojemu se treba pristupiti s iznimnim oprezom kad se razmatraju osnovna načela demokratske teorije" (58).

²⁸ Schumpeterove postavke o "zajedničkom dobru" svakako imaju i svoje kritičare (MacKie, 2009; Santoro, 1993; Medaris, 2009.), ali, opet, predmet ovog rada nije evaluacija Schumpeterovih argumenata. Ipak, to što Schumpeterovo djelo postaje predmetom ozbiljnih (re)interpretacija, a ne samo argumentacijska potpora za jedno određenje demokracije, može se tumačiti kao dio intelektualnih napora da se dominacija i sveprisutnost Schumpeterove definicije dovede u pitanje.

Pesimistični je Schumpeter "klasičnu" ili "normativnu" demokratsku teoriju stavio na optuženičku klupu zbog pretjeranog i neosnovanog idealizma ili, u gorem slučaju, za prikrivanje stvarnog stanja stvari u politici – a to je da narodom uvijek vladaju elite i da demokracija može značiti samo da te elite budu izabrane na kompetitivnim izborima. No, ta razorna kritika "klasične" demokracije, kao i Schumpeterova definicija, iako objavljene 1942., ostaju posve nezamijećene u tadašnjoj akademskoj javnosti SAD-a.²⁹ Definicija demokracije, koju je Schumpeter nazvao jednostavno "drugom", dobila je svoje nazive (elitistička, minimalistička, realistička) i lansirana je u vrh američke demokratske teorije sa tzv. bihe-

²⁹ Prve recenzije knjige *Kapitalizam, socijalizam i demokracija* uglavnom su komentirale Schumpeterovu analizu mogućnosti opstanka kapitalizma i moguću budućnost socijalizma, jer je zapravo tomu najveći dio knjige i posvećen. Schumpetera su, naime, dok je pisao knjigu, još uvijek mučili problemi iz europskoga međuratnog razdoblja kada su i kapitalizam i demokracija i cijela Zapadna civilizacija izgledali kao nešto osuđeno na propast (Medearis, 2009: 101). Nije na odmet kao ilustraciju rezniranog raspoloženja spomenuti i komentare Schumpeterovih sunarodnjaka liberala i demokrata Kelsena i Poppera. Nakon umjerenog optimizma iz dvadesetih godina 20. stoljeća, Kelsen, u svojoj "Obrani demokracije" iz 1932. piše: "Pobornik demokracije danas je i previše nalik liječniku uz postelju teškog bolesnika: nastavlja terapiju iako su izgledi da se pacijenta održi na životu već gotovo iščeznuli. Ali opredjeljenje za demokraciju danas bi bila dužnost svakog demokrata čak i kad bi svaki pokušaj da se ona spasi postao bezizglednim. Jer postoji i *vjernost ideji* koja ne ovisi o mogućnostima da se ideja realizira; i postoji zahvalnost za ideju koja seže i preko groba njezina ozbiljenja." (Kelsen, 2012/1932: 227). Karl Popper, koji je otišao u Novi Zeland razočaran europskim, a ponajprije austrijskim poslijeratnim političkim kaosom i sam je, proučavanjem ideja "protivnika otvorenog društva" (Platona, Hegela i Marxa) došao do sličnih zaključaka kao i Schumpeter u pogledu nedosljednosti tradicionalnih kategorija poput "suverenosti naroda" i "vladavine naroda". Tako i on nudi "novu" definiciju demokracije kao vladavine koje "se možemo riješiti bez krvoprolića – na primjer općim izborima; a to znači da društvene institucije građanima pružaju sredstva kojima mogu smijeniti vlastodršce, a društvene tradicije jamče da oni koji su na vlasti ne mogu tako lako uništiti te institucije." No, ako demokrat "doživi da glas većine jednog dana razori demokratske institucije, onda će ga to tužno iskustvo samo poučiti da ne postoji apsolutno pouzdana metoda za izbjegavanje tiranije. Ali to neće nužno oslabiti njegovu odluku da se bori protiv tiranije, niti će dokazati da je njegova teorija nedosljedna" (Popper, 2003: 111-112). Za razliku od razočaranih Austrijanaca, razočarani talijanski liberali, primjerice B. Croce, kako tvrdi Sartori, nisu znali razlikovati činjenice o demokraciji i njezinu vrijednost pa su nepravedno odbacili vrijednost s činjeničnim argumentima. Ta neopravdana kritika demokracije dovela je do toga da "kad se fašizam pojavio nitko nije više vjerovao u demokraciju, niti oni koji su slušali propovjedi socijalista, niti katolici koji su zadržali svoju tradicionalnu nesnošljivost prema sekularnoj državi niti oni koji su vjerovali u Risorgimento tradiciju koji su trebali biti najprirodniji i najučinkovitiji branitelji sustava" (Sartori, 1962: 37).

vioralnom revolucijom u društvenim znanostima pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Ideja empirijske političke znanosti temeljila se na ideji da se u proučavanju politike istraživači trebaju zadržati na činjenicama, koje moraju biti strogo razdvojene od vrijednosti, tako da demokraciju treba definirati na način da se najprije vidi kako ona funkcionira u praksi, pa da se iz toga izvede i jedna deskriptivna teorija (Dahl, 1956: 63). Želeći zadržati i ideju demokracije kao ideala, Dahl je čak predložio da se "opisna demokracija" nazove poliarhijom, iako će on sam nastaviti rabiti oba pojma kako bi označio empirijsku verziju. U tako postavljenoj empirijskoj perspektivi, osim institucija i preduvjeta "poliarhije", na središnje mjesto dopijevaju podaci o biračkom ponašanju u demokraciji (barem u onoj SAD-a). Pa tako istraživanja pokazuju da su američki glasači uglavnom nezainteresirani za politiku; da biračke odluke donose na temelju grupnog interesa i/ili političke identifikacije bez velikog razumijevanja političkih problema; da su oni koji bolje razumiju probleme i koji su više zainteresirani za politiku uglavnom podložni emocijama i slabije mogu "racionalno" procjenjivati političke opcije; i da se, u skladu s nalazima, za značajan dio biračkog tijela može reći da ima tzv. autoritarnu, a ne demokratsku strukturu ličnosti (Berelson, 1952). Odjednom i institucije "stvarne" demokracije i njihov "ljudski" materijal izgledaju kao čista potvrda Schumpeterovih teza o obilježjima običnoga demokratskog glasača, čime će njegova konkurencijska definicija demokracije postati glavnim određenjem demokracije.

Dakako, kako su isticali kritičari "nove" demokracije, empirijski se nalazi nisu morali tumačiti na način koji ide u korist odustajanja od političke participacije, slavljenju političkih elita i pomirljivim stavljanjem sudbine demokracije u njihove ruke (Walker, 1966: 287, Bachrach, 1980). Glavni zaključak velikih empirijskih studija ukratko je sljedeći: građani su apatični, neinformirani i ne sudjeluju, ali demokratski sustav funkcionira odlično. Činjenicu političke apatije i nedostatka političke participacije neki su istraživači tumačili kao dobrodošlu u usporedbi s velikim sudjelovanjem masa u politici koje bi moglo dovesti do velikih sukoba i/ili dovesti do autokracije kao što se i dogodilo u Italiji, Njemačkoj i drugdje. Drugi su pak nagađali da je nezainteresiranost znak povjerenja i zadovoljstva političkom vlasti (Held:1996, 204). Posve je dakako napušten republikanski ideal "građanske vrline" i ocjenjivanja političkih institucija po tome koliko je one inspiriraju. Glavna je vrlina demokratskog sustava konkurencija za vlast koja bi trebala osigurati kvalitetno vodstvo bez koje je suvremena

masovna demokracija ionako nezamisliva.³⁰ Sartori, jedan od glavnih pobornika konkurencijske demokracije, posve otvoreno inzistira na demokratskom vodstvu kao glavnoj odlici demokracije, i to "bez kompleksa (demokratske) krivnje"³¹ (Sartori, 1962: 127). A da se osigura natjecanje, nije presudno koliko i kako građani sudjeluju, sve dok im je to omogućeno.³²

Sav taj definicijski napor oko određenja konkurencijske demokracije urodio je brojnim plodovima. Stimulirao je empirijske studije izbora, izbornog ponašanja, stranaka i stranačke konkurencije. No nova, konkurencijska teorija demokracije imala je, osim empirijske potpore, i dodatnu prednost. Omogućila je da se postupno uvede red u pojmovnu zbrku oko demokracije. Ponajprije, odbačene su ideje "vladavine naroda" ili "vladavine većine", "zajedničkog" interesa, predstavnništva i participacije kao manje relevantne ili posve nerelevantne za određenje demokracije, barem samo u empirijskom smislu. Tako je nova definicija omogućila posve jednoznačno razlikovanje demokracija od nedemokracija. Tim činom, i uza sve ograde da takva definicija ne implicira nikakvu normativnost, novi demokratski teoretičari postižu znatnu, a pokazat će se i presudnu prednost pred alternativnim definicijama. Kao što je naznačio Sartori, a uvjerljivo pokazao Quentin Skinner, samim činom označavanja jednog pomno opisanoga političkog sustava demokracijom, taj se sustav proglašava poželjnim, dobrim i u krajnjoj liniji idealom za sve one političke zajednice u kojima on (još) nije na djelu.³³

³⁰ Sartori je tu najjasniji u svojoj tvrdnji da je u svjetlu empirijskih nalaza o biračkom tijelu koje traži i treba elite, inzistiranje na demosu demagogija koja može samo uništiti sustav (Sartori, 1962: 128).

³¹ Na taj način, kako je primijetio jedan od kritičara nove demokracije, činjenica neracionalnih osjećaja mase, sebični interes, grupni egoizam, i dominacija oligarhijskih i hijerarhijskih društvenih i ekonomskih organizacija ne se mora negirati u ime demokratskih vrijednosti" (Davis, 1964: 39).

³² Dakako da se za *fair* natjecanje moraju osigurati uvjeti, pa u preduvjetu za demokraciju ulaze jamstva osnovnih prava, osobito pravo na udruživanje, slobodan pristup informacijama, sloboda govora i sl.

³³ U svojoj pomnoj analizi Dahlove teorije i njezinih kritičara, Quentin Skinner raščlanjuje korake i posljedice empirijskog definiranja demokracije. Za pojmove koje on naziva "evaluativno-deskriptivnima", a mi smo, slijedeći Galliea, rabili naziv "prijeporni pojmovi", ne postoji mogućnost njihova vrijednosno neutralnog korištenja. Razlikovanje [činjenica i vrijednosti] se tako, kad je riječ o demokraciji, ne može održati, jer "je 'nekontingentna činjenica' (kako je to izrazio Searle raspravljajući općeniti odnos značenja i govornih činova) da je opisati neki sustav kao demokratski znači upustiti se u govorni čin koji podrazumijeva prihvatanje, preporučivanje i odobravanje [tog sustava]" (Skinner, 1973: 299).

IV.

Prvakom pojmovne borbe za demokraciju je tako, barem nakratko (iz perspektive duge demokratske povijesti), postala konkurencijska demokratska teorija. Njezina je dominacija postala posve bjelodanom tek iz perspektive kraja Hladnog rata.³⁴ Tada je većina bivše Istočne Europe, provođenjem višestranačkih izbora, praktički preko noći postala demokratskom. Nju su prigrlili u možda neznatno izmijenjenom obliku skoro sve teorije tranzicije i konsolidacije demokracije kojima se pratio politički razvoj bivših socijalističkih/komunističkih država. Evo kako su veterani istraživanja tranzicije Juan Linz i Alfred Stepan odredili zahtjeve demokracije. "Demokratizacija zahteva otvoreno takmičenje oko prava da se dođe na vlast a to, opet, znači slobodne i poštene izbore, tako da je njihov ishod taj koji određuje ko treba da vlada" (Linc i Stepan, 1998: 16). Još jedan istraživač, Philippe C. Schmitter početkom devedesetih godina prošlog stoljeća primjećuje da su demokratske tranzicije donijele "dobrodošlu konvergenciju k zajedničkoj definiciji demokracije", što je velika promjena u odnosu na vrijeme kad je "demokracija cirkulirala kao inflatorni novac" (Schmitter i Lynn: 1991). Ta se konvergencija dogodila upravo oko konkurencijske teorije demokracije i njezinih izvedenica.

No, zenit je našega pojmovnog pobjednika, čini se, kratko trajao. "Realno egzistirajuće demokracije" ubrzo su ušle u ekonomske i političke krize³⁵, a s njima, čini se, i do jučer pobjedničko određenje demokracije³⁶. Govori se o krizi povjerenja u političke vođe i stranke te o krizi participacije i interesa građana za institucionalni demokratski proces. Hoće li se na

³⁴ Jer, naime, kraj šezdesetih godina i masovni studentski prosvjedi kao i raniji Pokret za građanska prava u SAD-u iznjedrili su zahtjeve, ali i teoriju participativne demokracije (Pateman, 1970). Čak je i Robert Dahl u svojim kasnijim radovima inzistirao na više participacije i njezino širenje na velike ekonomske organizacije (bilješka 18). No, ništa se u samoj definiciji demokracije nije promijenilo.

³⁵ O krizi se govori u tekstu Hansa Vorländera, "Krizna predstavničke demokracije", u ovom zborniku.

³⁶ Iz perspektive demokracije kao prijepornog i borbenog pojma to je čak i očekivano. Najprije, čini se da prijepornost demokracije kao pojma raste s njezinom poželjnošću. Tako, smatra i Skinner, dok je demokracija tavorila na rubovima političkih rasprava kao od svih omraženi poredak i ideal, nije bilo velikih dvojbi oko njezina određenja. Nadalje, demokracija je uvijek imala protivnike, uvijek je bila ideja i poredak koji "ruši" ili je usmjerena protiv nekog prethodno uspostavljenog poretka: oligarhije, monarhije, totalitarizma, autoritarizma i sl. Politička vitalnost demokracije kao ideje ovisila je tako o postojanju suparnika. Demokracija je, kako je to profesor Žarko Puhovski više puta isticao, uvijek *successor regime* (Puhovski, 1990).

pragu 21. stoljeća nastaviti pojmovna borba za demokraciju, čini se, ovisi o tome pod kojom će se zastavom mobilizirati rastuće nezadovoljstvo njezinih funkcioniranjem i koliko će ta mobilizacija biti uspješna. Zasad se ne čini da su pokreti za *istinsku* demokraciju (španjolski *indignadosi*), *Occupy* pokrete, te drugi prosvjedi ozbiljnije uzdrмали poredak. Ostali zahtjevi za participativnom, izravnom i/ili deliberativnom demokracijom, kao i neke prakse proizišle iz njih, više su, čini se, usmjereni na nadgradnju postojećega demokratskog poretka i na proširivanje postojećeg određenja demokracije nego na radikalnu reviziju³⁷ i izazivanje "pojmovne transformacije". Nadalje, nije teško zamisliti da će demokratsko načelo legitimnosti kroz kompetitivne izbore biti tek jedan od legitimacijskih mehanizama u okviru šire shvaćenog sustava "dobre vladavine". U tom bi slučaju demokracija bila samo jedan dio "dobrog poretka" ili *good governance*-a, ali ne i sinonim za njega³⁸. I na kraju, moguće je zamisliti da će demokracija kao pojam i ideal posve izgubiti svoju "čaroliju" i da će poput antičke demokracije postati toliko omražen i politički nerelevantan da će na rubovima povijesti čekati novu priliku za povratak.

Literatura

- Bachrach, P., 1980: *The theory of democratic elitism: a critique*, Lanham.
- Berelson, B., 1952: Democratic theory and public opinion, *Public Opinion Quarterly*, 16 (Autumn): 313-330.
- Blokland, H. T., 2013, *Pluralism, democracy and political knowledge: Robert, A. Dahl and his critics on modern politics*, Farnham/Burlington.
- Canfora, L., 2009: *Democracy in Europe: A History of an Ideology*, (prev. s talijanskog Simon Jones), London.
- Dahl, R. A., 1956: *A Preface to democratic theory*, Chicago.
- Dahl, R. A., 1989: *Democracy and its critics*, Yale.
- Davis, L., 1964: The Cost of Realism: Contemporary Restatements of Democracy, *The Western Political Quarterly*, 17 (1): 37-46.

³⁷ Carole Pateman, koja je vrlo rano suprotstavila participativnu ideju dominantnom konkurencijskom shvaćanju demokracije, u ocjeni brojnih novih participativnih mehanizama zaključuje da "širenje participacije ne narušava postojeće institucije", da se pojavljuje kao dio šireg procesa "strukturnih prilagodbi", "deregulacije, privatizacije" i *outsourcinga* javnog sektora te da je posve u skladu s idejom "građanina kao prerušenog potrošača" (Pateman, 2012: 15).

³⁸ Ti scenariji, ne bez kritičke ocjene, vrlo su dobro prikazani u posljednjim radovima, na žalost, prerano preminuloga Petera Maira (Mair, 2005, 2006).

- Duncan, G./ Lukes, S., 1963: The New Democracy, *Political Studies*, (11) 2: 156-177.
- Dunn, J., 1979: *Western political theory in the face of the future*, Cambridge.
- Gaddis, J. L., 2005: *The Cold War*, Penguin Books.
- Gallie, W. B., 1964: Essentially contested concepts, *Proceedings of the Aristotelian Society*: 168-198.
- Held, D., 1996: *ModelsofDemocracy*, London.
- Hobson, C., 2008: Revolution, Representation and the Foundations of Modern Democracy, *European Journal of Political Theory* (7) 4: 449-471.
- Kelsen, H., 2012: *Obrana demokracije*, Zagreb.
- Linc, H/Stepan A., 1998: *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Beograd.
- Lipow A., 1996: *Political Parties and Democracy, Explorations in History and Theory*, London.
- Mair, P., 2005: Popular Democracy and the European Polity, *European Governance Papers* (EUROGOV) No. C-05-03, <http://www.connex-network.org/eurogov/pdf/egp-connex-C-05-03.pdf>.
- Mair, P., 2006: Ruling the Void: the Hollowing of Western Democracy, *New Left Review*, 42 (Nov-Dec): 25-51.
- Manin B., 1997: *The Principles of Representative Government*, New York/Melburn.
- Medearis, J., 2009: *Joseph A. Schumpeter*, London.
- Pateman C., 1970: *Participation and Democratic Theory*, Cambridge.
- Pateman, C., 2012: Participatory Democracy Revisited, *Perspectives on Politics*, 10 (1): 7-19.
- Plamenatz, J., 1973: *Democracy and Illusion*, London/New York.
- Pocock, J. G. A., 1989: Languages and their implications, u Pocock: *Politics, Language and Time*, Chicago, 3-41.
- Popper, K. R., 2003: *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji (drugi svezak: Hegel, Marx i posljedice)*, Zagreb.
- Posavec, Z., 1989: Demokratska ustavna država i totalitarna demokracija, *Politička misao*, 26 (2): 13-19.
- Puhovski, Ž., 1990: O nemogućnosti konsensusa: o konsensusu kao uvjetu pluralizma, *Opredjeljenja*, 1.
- Ravlić, Slaven, 2000: Pluralizam i participacija: demokratska teorija R. A. Dahla, *Politička misao*, 37 (1), 84-98.
- Runciman, D. i Vieira B. M., 2008: *Representation*, Cambridge.
- Santoro, E., 1993: Democratic theory and individual autonomy, *European Journal of Political Research*, 23: 121-143.
- Sartori, G., 1962: *Democratic Theory*, Detroit.
- Schmitter P. C., 1991: What Democracy is and is Not, *Journal of Democracy*, 2 (3): 114-120.
- Schumpeter, J. A., 1981, *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*, Globus, Zagreb.

- Skinner, Q., 1973: The Empirical Theorists of Democracy and Their Critics: A Plague on Both Their Houses, *Political Theory*, 1 (3): 287-306.
- Skinner, Q., 2002: Meaning and understanding in the history of ideas, u: Skinner: *Visions of Politics: Regarding Method (1)*, 57-89.
- Stern, F., 1997: The new democracies in crisis in inter war Europe, u: Hadenius, A. (ur.), *Democracy's victory and crisis*, Cambridge: 15-23.
- Talmon, J. L., 1960: *The Origins of Totalitarian Democracy*, New York.
- Walker, J. L., 1966: A Critique of the Elitist Theory of Democracy, *The American Political Science Review*, 60 (2): 285-295.